

עומקא דפרשה

- מי שאינו מריח
- זמן חיוב ברכת הריח
- שער הצינן
- תשובות לגליון המאה
- ברכת הריח למעשה
- שואל בענין

- גדר ברכת הריח
- לאו לריחא עבידא
- ברכה עובר לעשייתן
- ברכה לאחר שהריח
- המחייב בברכת הריח
- והריחו ביראת ה'

פר' תולדות - בענין ברכת הריח
ערש"ק כ"ח השון תשע"א

בגדר ברכת הריח

הרב צבי רוטן

בברכות מג: אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר "כל הנשמה תהלל קה" איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח. ובצל"ח הקשה דכבר אמרו בריש פרקין (לה) שסברא הוא שאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה וא"כ כיון שגם מריח נהנה מהיכי תיתי ישתנה משאר הנאות, ותירץ הצ"ח וז"ל: ונראה משום דבר"פ שינוי ת"ר אסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מהעוה"ז בלא ברכה מעל והוי קיי"ל בפסחים דף כו דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה לכך שאל מנין שמברכין על הריח, דהיי מקום לומר כיון שאפי' בקדשי שמים ממש אין בהם מעילה מן התורה רק איסורא דרבנן לא תקנו ברכה ע"ז, וקמ"ל אסמכתא מקרא דכל הנשמה וגו' שגם בזה תקנו ברכה עכ"ל.

ויש לדון בדבריו דלאחר דילפי' מכל הנשמה דצריך לברך על הריח, האם באמת לא הוי כברכת הנהנין ומן הטעם שקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, והוי דין חדש ליש לברך ברכת הריח וכגדר של ברכת השבחה, או דנימא דאחר שנתחדש מקרא דצריך לברך על הריח חזר הדין של ברכת הריח להיות כשאר ברכות הנהנין וגלי לן קרא דהוי בכלל מעילה.

ונפק"מ רבתי בהא, דכתב המהרש"א בפסחים קב. (והובא בגליון הש"ס ברכות יב.) דדין דספק ברכות להקל לא שייך רק בברכות המצוות דהברכות אינן מעכבות, אבל בברכת הנהנין שאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה ליכא חשש ברכה לבטלה אם יברך מספק כיון דאם לא יברך יהיה אסור ליהנות לא חשיב לבטלה ע"ש, וא"כ בברכת הריח אם הוא כברכת הנהנין נימא ספק ברכות לחומרא, אבל אם הוי כברכת השבחה שוב אמרי' דספיקו להקל.

ובספר ציונים לתורה למהר"י ענגיל זצ"ל כלל ז' כתב להוכיח מדברי הצ"ח הנ"ל שהוי ברכת השבחה ולא כשאר ברכת הנהנין ומטעם שקול מראה וריח אין בהם משום מעילה ורק מטעם כל הנשמה מברכים.

אמנם נראה להוכיח מדברי הראשונים דברכת הריח הוי כברכת הנהנין, אחרי דילפי' מכל הנשמה, דברמב"ם פ"א מהל' ברכות ה"ב כתב וז"ל ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחילה ואח"כ יהנה ממנו ואפי' נתכוין לאכול או לשתות כל שהוא מברך ואח"כ יהנה ממנו, וכן אם הריח ריח טוב מברך ואח"כ יהנה ממנו וכל הנהנה בלא ברכה מעל עכ"ל, ומבואר להדיא מדבריו דאף ברכת הריח הוא כברכת אכילה ושתיה שע"ז ג"כ נאמר שכל הנהנה בלא ברכה מעל, ומוכח דאחר הלימוד מכל הנשמה וגו' אמרינן דהוא ככל ההנאות כולן.

ויש עוד להוכיח זה דלכאורה יש להקשות אמאי אין בברכת הריח ברכה אחרונה וכמו שמברכים ברכה אחרונה על אכילה ושתיה, ואם נימא דהוי רק ברכת השבחה מבואר שפיר אמאי א"צ ברכה אחרונה וככל ברכות השבחה דלא מציינו בהם ברכה אחרונה, אולם בראשונים הקשו קוש' זו אמאי אין מברכים ברכה אחרונה, ובמג"א סימן רט"ז ס"ק"א מביא דברי הכל בו שאין מברכים ברכה אחרונה משום שכשםפסקי הריח מחוטמו כבר עברה הנאות לכן אין מברך עליו משא"כ אכילה שנשארה תוך מעיו עכ"ל, והיינו שברייח מיד שגמר להריח חשיב שנתעכל הריח ולא שייך בזה ברכה אחרונה וכאכילה שאחר זמן שיעור עיכול אין יכול לברך, ובחזו"א או"ח סי' כ"ח סק"ד דן בדבריו דכיון שמברכים מיד לאחר ההנאה אין חסרון במה שנתעכל, וכתב דע"כ צ"ל שאין מברכין ברכה אחרונה, משום מה שכתב רש"י דלא חשיב לא תיקנו בו חכמים ברכה אחרונה, וכוונתו לדברי רש"י בנדה נב. (ד"ה ריחני) שאין טעון ברכה לאחריו דהנאה מועטת היא, ומשום דלא חשיב לא מברכים ע"ז ברכה אחרונה.

ומוכח מהראשונים הנ"ל מהא דצריכים לתת טעם אמאי אין ברכה אחרונה, דסברי דהוי ברכת הנהנין דאם הוי כברכת השבחה פשיטא שא"צ לברך ברכה אחרונה דע"ז לא התחדש הפסוק של כל הנשמה רק על הברכה ראשונה, אלא דסברי דהוי כברכת הנהנין ולכן צריך טעם אמאי אין מברכין לאחר ההנאה ודו"ק, ולפי"ז יוצא דאף לענין ברכת הריח אמרינן ספיקו לחומרא וכדברי המהרש"א הנ"ל.

בענין לאו לריחא עבידא

הרב משה דנציגר

א. תו' ברכות מ"ג. בד"ה ועל ההדס הביאו לבה"ג דגריס גבי הא דתניא אין מברכין עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי ושל בית קיסר ועל ההדס שבכ"מ, וגריס בה"ג דמשני הדס וכל דדמי ליה, ופי' תו' כלומר שעיקרו לריח לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עיקרם לריח אלא לאכול, וכבר ביאר בביאור הלכה סי' רט"ז ס"ב בד"ה או דכונת תו' דכיון דעיקרו לאכילה לא תקנו בו ברכת עצי בשמים, ותקנו ברכה מיוחדת הדנות ריח טוב, וכן נ' בלשונות הראשונים שהעתיקו לפי' תו' לאפוקי עצי אתרוגים דמבואר דמין אחר הוא ואין עצם עצי בשמים, וכן נ' מוכח ברשב"א שכתב דאין עיקר נטיעתם לריח, משמע דכיון שנטעו שלא לריח אין מברכים עליהם לעולם, וע"כ דהיינו דאין מברכין עצי בשמים אבל מברכים הנותן.

ב. ושם ע"ב כתבו תו' בד"ה האי דהא דמברך אאתרוגא הנותן דוקא כשמריח בהם אבל אם בא לאכול אין לברך ברכת ריח כי אם ברכת אכילה, ומקור דבריהם מסוגיא דלק' נ"ג. דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עילויה, וכן מבואר ברא"ש שם, ולמשנ"ת מהתו' בע"א דהא דאין מברכין אאתרוג עצי בשמים הוא משום שאין עשויין לריח, צ"ב מה דהשוו הכא ברכת הנותן לברכת עצי בשמים, הא כל עיקר מה דתקנו ברכה אחרת הוא משום שאין עומדין לריח, וא"כ מנ"ל דנטלו שלא להריח מעכב אף בברכת הנותן.

והנראה בזה בדעת תו' דהא דלאו לריחא עבידא, לאו משום דע"ז אין הדבר חשוב מין בשמים לברך עליו, אלא הענין דריח ממילא קאתי, ול"ד לאכילה דכל שאוכל יש כאן נטילת הנאה, אבל בריח דממילא קאתי אין כאן שמוש בגוף הדבר, ועל כן לא מחייבי בברכה אלא ע"י שהעמיד הדבר להריח בו, ועל כן כל שמריח יש כאן שמוש בגוף הדבר ע"י שהעמידוהו להריח, אבל אם הועמד לשם דבר אחר אין מברך עליו.

ובזה יובן מש"כ הפוסקים ר"ז במ"ב סק"א דאף בשמים שאין עומדים להריח אם נטלם להריח מברך עליו, והעתיקם נמי בביאור הלכה כאן לגבי אתרוג בד"ה כשנטלו, ולכאוי ק' מאד לומר דהנטילה משוי לה כעומד להריח, וכל' מה"ב שם ושם, אלא נ' הענין כמשנ"ת דכיון דמה דאין מברך הוא משום שאין כאן נטלה ושמוש בגלל הדבר, על כן שפיר כשנטלו להריח מברך עליו.

וני' שהדבר מבואר מגופא דסוגיא נ"ג א' דפריך מחנות של בשם, ולכאוי הדבר תמוה לומר דלפי שהוא עומד למכירה נחשב כאין עומד להריח, והרי כל עיקר מה שקונים אותו הוא בשביל להריח, וכשהועמד למכירה הוא לשם מה שקונים אותו, ולמה נחשבנו כאין עומד להריח עד שהקשו מזה אבשמים של בית הכסא, אלא הענין כמשנ"ת דעיקר דינא דלאו לריחא עבידא משום שאין כאן שמוש בגוף הדבר כשמגיע הריח ממילא ועל כן כל שלא הועמד כאן להריח אין מברכין עליו, אף דודאי עיקרו לריח עביד, ולפי"ז היה נ' דה"ה בבשמים שלבית הכסא שנטלם להריח מברכין עליו, דהא בגמ' מדמה להו, וכ"כ בפמ"ג, [אף שמסברא כתב דאין לברך הוכיח מדמדמי דמברך, ובביאור הלכה העתיק דפמ"ג מצדד דאין לברך, וצ"ע].

ג. והנה ברש"י נ"ג א' בד"ה אין מברכים עליו בע"ב אלא בורא שמן ערב וכו', נ' דמפרש דעיקר תקנת שמן ערב הוא כסברת התו' גבי אתרוג דאין עיקרו לריח אלא לסוך בו ועל כן תקנו בו ברכה מיוחדת, וא"כ מבואר בדעתו דהיכא דאיכא ברכה אחרת ליתנה ולהנך כללי דבעי עביד לריח, וני' הענין דעיקר הברכה הוא על מה שהשמן שאנו סכים בו יש בו נמי עריבות הריח, ולפי"ז נ' דה"נ באתרוג אף שנטלו לאכול אדרבה זהו ברכתו שנותן ריח טוב בפירות שאנו אוכלים, ובזה יובן טפי סברת הפוסקים שהביא בביאור הלכה סי' רט"ז גבי אתרוג של מצוה, דכיון דאין עומדים לאכילה אין מברכים הנותן עיי"ש בביאור הלכה שביאר סברתם, והוא ז"ל לא ניחא ליה בזה ולהמתבאר יבוא שפיר, [מש"כ בטעמא דשמן אפרסמון כן כתב בפ"י התפילות לר' יהודה ב"ר יקר].

עובר לעשיתם בברכת הריח

הרב יואל טויב

ברכות מג. אמר ר' זירא אמר רבא ב"ר ירמיה מאימתי מברכים על הריח משתעלה תמרתו א"ל ר"ז לראב"י והא לא קא ארח א"ל ולטעמך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל לא דעתיה למיכל ה"ג דעתיה לאורוחיה, ומשמע דר"ז מודה בפת דמברך קודם אכילה, וצ"ב מ"ט ס"ל לחלק ברכת פת מברכת ריח.

ועיין ר"ח [במהדורת נהרדעא עה"ג] וברכת המוגמר משתעלה תמרתו וכו' ואין לאדם ליהנות מהעה"ז בלא ברכה וכל המצות ברכתם עובר לעשיתם וכן בשמים מברכין ואח"כ מריחין עכ"ל, ומדבריו נרא' דהא דבעי עובר לעשיתם בברכת הנהנין משום דאסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה, ולפ"ז ברכת הריח אי בעי עובר לעשיתם יהיה תלוי אם בברכת הריח שייך טעמא דאסור ליהנות בלא ברכה.

ובדף מג: אמרו מנין דמברכים על הריח ואמרו בקרא כל הנשמה תהלל יה, והקשו האחרונים ל"ל קרא, מ"ש מכל ברכת הנהנין שהסיקו בריש פרקין לה. דיסודו משום דאסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה, ובצל"ח דאמרו שם דכל האוכל בלא ברכה כאילו מעל ואין מעילה בריח, והקשו עליו באחרונים דקיי"ל דיש מעילה בריח, ועיין אבנ"ז אוה"ח סי' ל"ז שעמד בדבריו ובסוף כתב דהפשטות דאי"ז הנאה הנכנס לגוף ודמי לריחצה דליכא ברכה, ועיין בעינים למשפט שהעלה קצת בע"ע ע"פ רש"י נה"ג דאין ברכה בריח לאחריו דהנאה מועטת ואלו הטעמים מבארים למה צריך פסוק, ואחר שיש פסוק יש לדון אם הפסוק מגלה דהוא בכלל ברכת הנהנין או דהוא שורש ברכה חדשה, והאריך בזה מהר"ר ענגיל בציונים לתורה סי' ז' והביא ג' נפק"מ ובגלויני הש"ס הסיק דהרי"ז כאכילה וכ"כ ליקוטי הרמב"ן רפ"ח דברכות דריח כנס לגוף כאכילה ולאפוקי רחיצה וגם הרמב"ם פ"א מברכות ה"ב כתב דהוא בכלל אסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה וכאילו מעל וכ"כ השו"ע רס"י רט"ז דאסור ליהנות מריח טוב בלא ברכה.

ולפ"ז י"ל דטעמא דרי"ז דס"ל כצד שני שאינו בכלל ברכת הנהנין ולא שייך ע"ז אסור ליהנות בלא ברכה וא"כ אי"צ עובר לעשיתם ורבא ברי"י השיבו דהרי"ז בכלל ברכת הנהנין ובעי עובר וכןקטית הרמב"ם ושו"ע אך יל"עבר"ח הנזכ"ל דהביא גם לברכת המצות ומשמע מדבריו דנהנין בעינן עובר מדין אסור ליהנות ובמצות ג"כ בעינן מטע"א וכן בריח ולכא"ו היינו דאף דבריה לא שייך ב' הטעמים דאי"ז מצוה ואין בזה אסור ליהנות מ"מ לא פלוג רבנן וגם בזה אמרו לעשות עובר לעשיתם ולפ"ז לדעת ר"ח אף למסקנא אין בזה אסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה ועיין ג' נפק"מ בציונים לתורה הנ"ל.

אלא דיל"ע דבמשנ"ב רס"י רט"ז כתב בשם הטור הטעם דבעינן לברך בריח עובר לעשיתם כמו בברכת הנהנין וברכת המצות א"כ מבוא' דשלושתם טעם אחד וכן ברמב"ם אחר שכתב בפ"א מברכות ה"ב להשוות ריח ונהנין דבעינן עובר לעשיתם הוסיף בה"ג דכן גם בכל המצות בעינן דיהיה עובר לעשיתם מבוא' דהם מיסוד אחד דא"כ מה ענין זל"ז כלל.

והטעם דשייך שיהיה עובר לעשיתם שווה בנהנין ובמצות לכא"ו דהוא דין זמן המתאים לברכה הוא קודם העשיה דאז רבה צפיתו והתרגשותו מהדבר ומבוא' לפ"ז דאף בנהנין אין הטעם משום דאסור ליהנות ומדין דכאילו מעל דאסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה אין הכוונה דכל זמן שלא בירך אסור ליהנות אלא דחייב לברך על דבר שנהנה וכלשון רש"י לה. ד"ה אלא, וע"ש ברי"ח דפי' דחייב לברך קודם שיאכל ועיין בריטב"א שעמד דלכא"ו מסקנת הסוגיא דשם זהו טעם גם לברכה לאחריו, ועי' תוס' לט. ד"ה בצר דמשמע דאסור ליהנות בלא ברכה שייך רק על ברכה לפניו, ומש"כ כאילו מעל אין הכוונה דהדבר כהקדש והברכה כפדיון ההקדש אלא דכמו דאסור ליהנות מחפצי שמים הקדש כן אסור ליהנות מכל החפצים דלה' הארץ ומלאו בלא לקיים התנאי דהקב"ה ע"י נתנו לבני האדם והיינו דמחמת שחייב ברכה ואינו מבצע הרי"ז כמעילה ואין המעילה גורמת חיוב ברכה אלא חיוב ברכה גורם למעילה וכן הוכיח הגר"ז שוב שליט"א בגליון סוכות מהא דאונן דפטור מברכה שרי לאכול דאין אסור מעילה אלא מכח חיוב ברכה, ומבואר דאף במצות הטעם מדין זמן המתאים לברכה כמו בברכת הנהנין, וכ"כ אבודרהם שער ברכת המצות ומשפטם, ודלא כריטב"א פסחים ז' דהוא להודיע שעושה לשמה או להקדים עבודת הלב לעבודת הגוף דטעמים אלו אין ענינם לברכת הנהנין.

ולפ"ז הדרא קושיא לדוכתא מ"ט דר"ז דס"ל לחלק ברכת הריח משאר ברכת הנהנין [ועיין בצל"ח ומרומ"ש מש"כ בזה], ואפשר דס"ל דאין סיבת ברכת הריח מחמת דמקבל הנאה וצריך להודות לבורא ע"ז אלא כעין ברכת השבח והראיה דאי"ז מחמת דמקבל ומחויב מדין הכרת הטוב להודות אלא דהוא זמן התפעלות הגורם התעוררות לשבח ולבורא וכ"ה בריח השפעת הריח על הנפש מעורר התפעלות וזהו הזדמנות שמתעורר לשבח לבורא וכיון שכן אין שייך לברך קודם ההתעוררות, וזה יותר מדוייק בלשונו של ר"ז והא לא ארח וא"כ אין שייך לברך וע"ז א"ל רבא בדרי"ז דשורשו כברכת הנהנין ושייך לברך קודם ועדיף קודם כברכת הנהנין והמצות ואפשר דזהו ג"כ כוונת הרי"ח ומש"כ דאסור ליהנות אי"ז סיבה לעובר אלא דשייך לברך קודם ולכך מברך קודם ככל המצות והנהנין, דהזמן המתאים הוא קודם.

ברכת הריח לאחר שהריח

הרב אהרן מצרפי

בס' א"ר סי' רט"ז סק"ג הביא חידושו של מהר"י פינטו (על הע"י) עפ"י גירסא שהיתה לפניו בגמ' פר' כיצד מברכין אמר אביי תיכף לריח טוב ברכה שנא' כל הנשמה תהלל י-ה איהו דבר שהנשמה נהנת ממנו וכו' שאעפ"י שהריח כבר יכול לומר הברכה תכף ומיד לריח שכבר הריח וטעם הדבר שהמאכל אם כבר נאכל שוב אין מברכין לשעבר אבל הריח אעפ"י שכבר הריח מ"מ הנשמה היא מקבלת הנאה ותהלל י-ה על הריח שלעבר ע"כ ותמה עליו הא"ר דא"כ ליבעי ברכה אחרונה ועוד ק"ו הוא ומה אכילה דאיכא ברכה אחרונה א"א לברך ברכה ראשונה אחר אכילה ריח דליכא ברכה אחרונה ודאי דאין מברכין ראשונה אחריה ע"כ.

והנה בשי"ך יור"ד (סי' י"ט סק"ג) הביא ד' האו"ז דכל מצות שלא בירך עובר לעשייתן מברך אחר עשייתן אכן בסעודה דאסור לאדם שיהנה בלא ברכה כיון דעבר ואכל והגיע ברכה אחרונה הואיל ואידיחי אידיחי ומסו"ד משמע דכיון דהגיע ברכה אחרונה אידיחי וא"כ בברכת הריח דליכא ברכה אחרונה שפיר הוי ככל מצות שלא בירך לפנייה מברך אחריהו והוי איפכא מסברת הא"ר. ובס' ציונים לתורה כלל ז' ב'י' בכוונת האו"ז דברכות הנהנין דאיכא אסור ליהנות בלא ברכה א"א להתיר את האיסור למפרע משא"כ ברכת המצות דליכא אסור לקיים מצוה בלא ברכה ואינה אלא חובה גרידא יכול לקיים חיובו גם לאחר עשייתו ולפ"ז כ' דברכת הריח אפשר לברך לאחר שהריח דמבואר בצל"ח דבריה ליכא אסור ליהנות בלא ברכה כאכילה ושתייה דאסור משום מעילה דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה ולא הוי ברכת הריח מתיר אלא חיוב גרידא ושייך לברך לאחר שהריח ככל ברכת המצות.

והנה מלבד דהא ניחא דוקא לד' האו"ז אבל ד' הרמב"ם דאף בברכת המצות אי לא בירך אינו חוזר ומברך לאחר עשייה וכן הכריע בשי"ך שם ונמצא דאף ברכה דאינה אלא חיוב גרידא לא שייך לברך אחר עשייה עוד יש לדחות דמפורש בטור ושו"ע (ה"ס רט"ז) דאף בריח איכא אסור ליהנות בלא ברכה ואפשר משום דמבואר בפסחים (כו.) דמעילה ליכא אבל איסורא איכא ועוד דמסקינן דרך בקול ומראה ליכא מעילה אבל בריח איכא מעילה והיינו טעמא כדפירש"י שם דריח יש בו ממש בסממנין אלא דבקטורת שבביהמ"ק לאחר שתעלה תמרתו פטור כיון דנעשית מצותו ומאי דבעינן קרא לברכת הריח צ"ל דהו"א דדוקא בהנאת הגוף איכא חיוב בברכות הנהנין אבל בהנאת הנשמה לא שייך ברכה וממילא אף דשייך מעילה בריח היינו לגבי הקדש אבל לגבי ברכה אי לא שייך בהנאת הנשמה לא ליהוי אסור ואהא מיייתין קרא דכל הנשמה תהלל י-ה דאף בהנאת הנשמה שייך ברכה וא"כ אף להאו"ז י"ל דברכת הריח הוי מתיר וא"א להתיר האיסור למפרע.

אולם י"ל דבין להאו"ז ובין להרמב"ם שאני ברכת הריח משאר ברכות הנהנין והמצוות ואפשר לברך אף לאחר שהריח דהנה הרדב"ז (אלף מ"ו, רצ"ז) ב'י' דכשמריח בקטורת כשתעלה תמרתה נהנה מגוף הקטורת ולא מן הריח גרידא ומשו"ה מעל אבל כשהריח הקטורת אחר שעלה התימורת אינו נהנה מגוף הקטורת וליכא מעילה בקדשי ה' והשתא י"ל דהיכא דנהנה מגוף הבשמים דשייך מעילה איכא חיוב ברכה כאכילה ושתייה משום אסור הנאה בלא ברכה אבל היכא דאינו נהנה מגוף הבשמים דלא שייך מעילה אדרבא כיון דהוא הנאת הנשמה נהנה דכל דין נוסף דאיכא חיוב ברכה גרידא אף דליכא איסורא וגדר הנדה דכל ברכות הנהנין דהוא משום מעילה **סיבת החיוב מה שמתמשש בבריאה כדי ליהנות** ולא משום עצם ההנאה וממילא לא שייך לברך אחריו דא"א להתיר האיסור למפרע אבל ברכת הריח **דאיכא חיוב גרידא משום עצם ההנאה** דמברך אף היכא דלא שייך מעילה הוי כברכות השבח וההודאה וכגון ברכות השחר וכיו"ב דאין בהם דין עובר לעשייתן כברכת המצות וא"ש מש"כ מהר"פ דמברך אף לאחר שהריח.

ועיין במשנ"ב (רי"ז סק"ב) שהכריע דאפי' אינו מריח במתכוון כיון שנהנה מברך, ולהנ"ל הוא פשוט דאף די"ל דכשאינו מתכוון לא שייך לומר דאיכא אסור ליהנות בלא ברכה מ"מ איכא חיוב ברכה כברכות השבח על ההנאה שבאה לו מהבריאה אלא דלהמשנ"ב גופיה נראה דלא ס"ל גדר זה דבסי' רט"ז סק"ג פסק דאם נזכר לאחר שגמר להריח הפסיד ברכתו, וי"ל.

ומל' מהר"י"ג גופיה נראה טעמו באו"א דדוקא הנאת הגוף אין הנשמה יכולה להלל לאחר שנגמרה ההנאה אבל בריח דהוא הנאת עצמה יכולה להלל אף לאחר שהריח ואפשר כוונתו כמ"ש השב"י (ח"ג סי' כ') בבי' ד' האו"י שהביא הב"י סי' רצ"ז דאפי' מי שאין לו חוש הריח מברך ברכת הריח דמ"מ יש לו הנאה שמתחבב ראשו וגופו דכן מסתבר דהא מחייבנן כאן לברך על הריח אעפ"י שאין הגוף נהנה ממנו וע"כ אף שהגוף אין לו חוש הריח ואין הגוף נהנה מ"מ הנשמה שפיר נהנה ממנו אלא שמהגוף חסר א' מה' חושים ע"כ וה"נ י"ל דאף דגמר להריח ובחושי הגוף אינו נהנה מ"מ אכתי הנשמה נהנית וע"כ עדיין אפשר לברך.

הרב דוד הלוי הורביץ

בגמ' ברכות מ"ג ב' תנו רבנן הביאו לפניהם שמן ויין בית שמאי אומרים אוחז השמן בימינו ואת היין בשמאלו מברך על השמן וחוזר ומברך על היין בית הלל אומרים אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו מברך על היין וחוזר ומברך על השמן ע"כ,

והנה בהא דנחלקו ב"ש ובי"א אי מקדים את ברכת הריח לברכת היין או לא מצינו מחלוקת ראשונים ואחרונים בטעם הפלוגתא ונפק"מ לדינא.

הרשב"א מ"א א' כ' הטעם דב"ה הוא דכיון דהיין נכנס לגוף הרי הוא חשוב וע"כ מקדימו, וכן פסק המשנ"ב סי' רט"ז סק"ד, אמנם בראב"ד פ"ז מהל' ברכות הל' י"ד כ' הטעם משום דייין הרי הוא חשוב וחביב וע"כ מקדימו, וכן איתא בפרישה סי' רט"ז, ונפק"מ בין הני טעמי במאכל שאינו יין אי צריך להקדימו.

והנה בלשון הגמ' מבואר דלב"ה נוטל את היין בימינו ואת השמן בשמאלו ומברך על היין וחוזר ומברך על השמן ומדוייק מל' הגמ' שאמרה ואת השמן בשמאלו דבשעת הברכה על השמן אין נוטלו בימין דאל"כ מה נפק"מ דנטולו בשמאלו בעת הברכה על היין, ודיוק זה כבר עמד עליו ברבינו מנוח פ"ז הל' מהל' ברכות, וכי דאה"נ לא בעי להעבירו לימין בשעת הברכה על השמן, ודבר זה גם מדוייק בלשון הרמב"ם שגם הוא העתיק לשון זה, וכי שם דלפ"ז בברכת הבדלה אין צריך להחליף ולהעביר את הבשמים לימין בשעת הברכה עליהם, וכדבריו מפורש הוא גם בהמאירי בסוגיין.

אמנם המרדכי אות קמ"ט הביא מהראב"ה להיפך, דמהכא ילפינן לכל מקום שמברך על המצווה שיטול בימין בשעת הברכה וע"כ בברכת הבדלה צריך להעביר את הבשמים ליד ימין ואת הכוס לשמאלו, וכן פסקו הטור והמחבר בסי' רצ"ו.

והנה גם רבינו מנוח והמאירי מודו דבכל ברכת המצוות בעלמא צריך ימין, שהרי את היין נוטל בימין, וכן מבואר בסוגיא דלעולם את מה שמברך עליו ראשון נוטל בימין ואין בזה מחלוקת כלל, ורק הכא דאיכא כבר ביד ימין את היין ס"ל דא"צ להפוך לימין, וצ"ב מאי שנא מכל מצוות.

ובאמת שדבר זה קשה גם בדברי הפוסקים, דבסי' רט"ז ס"א פסק המחבר שאם הביאו לפניו ב' מיני בשמים שמברך על ההדס ופוסר את היין וכי המג"א שאוחז את ההדס בימינו והשמן בשמאלו, וכן הביאו המשנ"ב, ואילו לעיל בסי' ר"א דין קדימת ברכות פה"ע לשהכל לא הזכיר אחד מן הפוסקים שיש ליטול את העץ בימינו ואת השהכל בשמאלו, וכמו כן יש להבין איזה דין יש ליטול את השני בשמאלו בשעת הברכה על ההדס.

ובעולת תמיד כ' לחדש, דב' הברכות הם מיד זו אחר זו בלא שתיית היין ביניהם והוכיח דינו מהא דבברכת המצה מברכים ב' ברכות זו אחר זו ה"נ כאן מברך על היין ואח"כ מברך על הבשמים ואח"כ שותה, ולדבריו ברור אמאי בעי לאוחזו בשעת הברכה כיון שהרי מברך גם עליו, וגם א"ש אמאי אין צריך להחליפו לימין דכיון דהוא סדר אחד של ברכות יש לומר דאפשר להשאירו בשמאל, אבל הא"ר בסי' רט"ז כבר הקשה עליו, וכן מבואר ברמב"ם פ"ט ה"ד דכתב להדיא מברך על היין ושותה ואח"כ מברך על השמן.

ונראה לומר דיש חילוק בין ברכות הריח לברכות המאכלים, דברכות המאכלים אינם רק על ההנאה שהגיעה לאדם מהמאכל אלא גם על עצם החפצא דהמאכל, משא"כ ברכות הריח אינם על עצם החפצא דהריח אלא על ההנאה הבאה לאדם מהריח, וע"כ כשיש ב' מאכלים הרי ברכות עליהם הם סותרות זא"ז וע"כ אין כל ענין ליטול את המאכל השני ביד שמאל ואדרבה כל אחד צריך להחזיקו בימין בשעת הברכה עליו וכמבואר בסי' ר"ו ס"ד, משא"כ בברכת הריח וברכת האכילה או בב' ברכות הריח דאין סתירה בין ברכת אכילה לברכת הריח או בין ב' הבשמים שהרי כלפי הנאת הגוף יש כאן הנאה אחת שנגרמת ע"י ב' דברים, בזה יש לומר דבאמת זמן הברכה של שניהם הוא כאחד וקעין מה שכי בע"ת, רק שקבעו חז"ל להקדים ברכת האכילה לברכת הריח מאיזה טעם, אבל ביסוד הברכה הרי חלה מיד עם ברכת האוכל, וע"כ יש ענין להחזיק את הבשמים בשמאל.

ולפ"ז א"ש אמאי אין צריך להעבירו לימין בשעת הברכה עליו דכיון דזמן הברכה שלו היא מיד עם ברכת האכילה ואז היה בשמאל ע"כ גם השתא יכול לברך כשהוא בשמאל.

ולפ"ז נראה באופן דקיי"ל בד' מינים דמברך על כאו"א ברכה בפ"ע, וכי הפמ"ג סי' תרנ"א דאפי' האתרוג נוטל בימים בשעת הברכה עליו, מ"מ נראה דאם כבר נטל הג' מינים ובירך עליהם והם בידו והשתא בא לפניו אתרוג מברך עליו כשהוא בשמאל, אע"פ שעל כל דבר שמברך עליו צריך להיות בימין מ"מ כיון דמעיקרא נתקנה הברכה עליו כשהוא בשמאל ע"כ גם בכה"ג דינו בשמאל.

הרב יצחק לוי

ויגש וישק לו, וירח את ריח בגדיו ויברכהו, ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' (תולדות כז, כז). וברש"י, "והלא אין ריח רע יותר משטף העזים, אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן", עכ"ל.

בספר הלילות יעקב לבעל המלאה הרועים דקדק, שלא מצינו כן באברהם ויעקב שהיה להם בחינת ריח של הגן עדן, אלא הוא משום דבחינת ריח היא בחינת גבורה, וכמש"כ המגיד (פ' וישב) דהדס בחינת ריח, ויצחק שהוא בחינת גבורה הוא בחינת ריח, וזהו שכתוב 'והריחו ביראת ה'' (ישעיה יא, ג), כי הריח סוד יראת ה'.

ננסה להרחיב את הדברים לפי מושגינו אנו.

באבות (פ"א מ"ב) אמרו, "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". שלשה יסודות העולם אלה מכוונים כנגד שלשת האבות שהם עמודי העולם, אברהם גמילות חסד, יצחק עבודה, ויעקב תורה. והנה עבודה היא עבודת הקרבנות, וכל הקרבנות הם ל'ריח ניחוח, ובזבחים (מו:), תנן, "לשם ששה דברים הזבח נזבח וכו', לשם ריח", הרי שעבודה היא בבחינת ריח. וכן עבודה שבלב שהיא תפילה (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א), וכתב בפירוש הגר"א על מגילת אסתר (ב, ה) שריח היא בחינת התפילה כמ"ש 'אשה ריח ניחוח לה'.

והנה בהיכל היו שלשה כלים, שולחן מזבח ומנורה, וגם הם מכוונים כנגד שלשה דברים הנ"ל, כי השולחן שעליו הלחם הוא נגד אברהם - גמילות חסד, המזבח שעליו הקטורת הוא כנגד יצחק - עבודה, והמנורה היא כנגד יעקב - אור תורה שבע"פ. ומה יקרו הדברים שאמרו ביומא (כח:), דבכל בוקר בתחילת עבודת בית המקדש הכריזו "האיר פני כל המזרח עד שבחבורין", ופרש"י בשם הירושלמי (פ"ג ה"א) שהוא כדי להזכיר זכות אבות, כי יסוד המקדש היה בנוי על יסודות האבות הקדושים וכו"ל. נמצא שיצחק הוא כנגד מזבח הקטורת שעיקרו לריח, ונאמר 'תיכון תפילתי קטורת לפניך' (תהלים קמא, ב), הרי שתפילה שהיא עבודה [שהוא יסוד יצחק] היא בבחינת הקטורת שהוא ריח. ואמרו בפרקי דר"א (פל"א) שאפרו של איל הוא יסוד מזבח הפנימי [וע"ע זבחים סב.], הרי שיצחק הוא כנגד מזבח הקטורת שענינו ריח.

ובביאור עומק הענין נראה בעה"ת, דהנה כל אדם מורכב מגוף ונשמה, ובברכות (מג:), אמרו, "איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו, הוי אומר זה הריח", הרי שהנאת הנשמה אינה אלא מן הריח, ולכן במוצ"ש מריחים בשמים על עזיבת הנשמה יתירה. והנה במעשה הקרבת הקרבן פירש הרמב"ן (ויקרא א, ט) שהוא "כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו, לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו", נמצא שיש בו מחשבת ביטול החומר והעצמת הנשמה, ולכן מטרת הקרבן היא ל'ריח ניחוח', כי העצמת הנשמה היא בבחינת ריח.

ויצחק אבינו עלה בעקידה על המזבח, ואמרו בפרקי דר"א (פל"א) שהשיב שם את נשמתו וזכה לראשונה בתחיית המתים ובירך ברכת מחיה המתים. וכנגדו הברכה השניה בשמו"ע, כי מעתה יצחק שייך לעולם של תחיית המתים. נמצא שבעקידה ביטל וזיכך את גופו עד שנתעלה למדרגת ובחינת הנשמה. ומה נעמו לפ"ז דברי המדרש תדשא (פ"א) שמזבח הזהב הוא כנגד נפשו של אדם, כי מזבח הזהב הוא כנגד יצחק שהוא בבחינת הנשמה, ועליה ריח הקטורת - הנאת הנשמה.

ומצאתי בספר שיעור קומה להרמ"ק (סימן מב) שכתב שחז"ל ייחסו בכל מקום הריח לגן עדן, מפני ששם היא מנוחת הצדיקים הנהנים מהריח שבו הנפשות ורוחות בלא הגופים, ולכן אמרו כאן 'כריח שדה אשר ברכו ה'', שזהו הריח שיש בגן עדן שהוא עולם הנשמות. ומעתה מובן מדוע דוקא יצחק זכה להריח ריח הגן עדן, כי יצחק ביטל את גופו והיה כבר שייך לעולם הנשמות, בחינת הגן עדן.

והנה בטור (או"ח סימן ת"ז) כתב ששבועות הוא כנגד יצחק, מפני שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. ולדברינו יש בזה עומק נפלא, שהרי בשבת (פח:), אמרו דבשעת מתן תורה על "כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כולו בשמים", ועומק הענין הוא, כי כמו שיש באדם גוף ונשמה, והנשמה זנה את כל הגוף (ברכות י:), כן נשמת העולם היא התורה, כי בלי התורה אין חיות וקיום לעולם. וכיון שבמתן תורה כל העולם כולו נתבטל אל התורה באמירת ישראל נעשה ונשמע, לכן בקעה אז יפעת נשמת התורה, ונתמלאה כל העולם מריחה. ומעתה מובן היטב מדוע יצחק כנגד שבועות, כי זה כל בחינת יצחק וכאמור.

ויובן היטב לפ"ז מש"כ בטור הנ"ל ובפרקי דר"א (פל"א) שמאיל יצחק נעשו שתי שופרות, אחד למתן תורה ואחד לעתיד לבא, כי דוקא יצחק שייך לשני הבחינות האלה וכאמור. ויש להוסיף ע"ז, כי כאמור יצחק שייך לתפילה, ותפילה היא בבחינת קול (כמבואר במחזור בונתנה תוקף), והוא החיבור להקב"ה ע"י התעוררות קול השופר.

הרב מנחם וינטר

כ' הטור סי' רצ"ז עוד כתב הר"ר אפרים מי שאינו מריח ומברך על הבשמים הוי ברכה לבטלה ואף להוציא את בני ביתו אינו יכול ולא דמי לקידושא והבדלתא וברכת המוציא של מצוה שהן חובה אבל בשמים אינו אלא מנהג והקשה הטור ולא נהירא שהרי פורס אדם פרוסה לבני ביתו אף על פי שאינו אוכל עמהם והכא מאי חובה איכא ובב"י כתב שאין קושית הטור קושיא על הרב ר' אפרים דבדין פורס אדם איירי בקטנים וכדי לחנכם במצוות והינו משום שהב"י הבין את דברי ר' אפרים איירי בגדולים ומשום דין ערבות על כך אמר שאין יכול להוציא מדין ערבות דהוי רק מנהג ואין במנהג דין ערבות אבל בקטנים שלו הוי משום חינוך ומועיל אפילו בהבדלה ואז בהבדלה לקטנים שלו יוכל זה שאינו מריח לברך ולא הוי ברכה לבטלה ועל טענת הר"ר אפרים דבשמים הוי מנהג ולא שייך במנהג ערבות ועל כך כתב דכיון שתקנו חז"ל לסדר הבשמים יחד עם כל הברכות הוי מצוה ולא מנהג לכן דמי לקדושא והבדלתא ובב"ח כתב דלשון הר"ר אפרים להוציא בני ביתו משמע בין גדולים ובין קטנים וא"כ תירוצו של הב"י לא מובן דהר"ר אפרים דבר גם בקטנים ונצטרך לומר שהר"ר אפרים סובר שאפילו קטנים משום חינוך לא מהני על מנהג משום שדוקא אם בניו רוצים לאכול וחל עליהם חיוב לברך כי אסור לאדם להנות מן העולם הזה ללא ברכה לכן עליו לחנכם במצוות ולברך להם אבל בבשמים שאין חיוב לברך והוי רק מנהג וגם כתוב שאין לחזר אחר בשמים א"כ לא מוטל על האדם לחנך את בניו הקטנים בענין זה ולכן כתב הר"ר אפרים דלא מהני להוציאם.

בב"י הביא שהאורחות חיים כתב שאע"פ שאינו נהנה מן הריח שאין לו חוש הריח מ"מ מברך שאע"פ שאינו מרגיש הנאה מהריח אבל הוא נהנה שמחזק את גופו וראשו ונראה כונתו דדוקא במוצאי שבת שהבשמים הם משום הנשמה שאבדה כמו שכתוב בב"י להשבת נפשות ויותר מזה כתב בב"ח משום ריח של גהינות שמתחיל לשרוף ולהסריח אבל בתוס' משמע ע"ש גם את הענין של השבת הנפש שהרי כתב הטעם שאין מברכים על הבשמים במוצאי יו"ט משום שביו"ט אין נשמה יתרה ומה שבמוצאי שבת שהוא יו"ט לא מברכים משום שמאכלי החג משלימים ומשיבים את דעתו ללא ריח בשמים ומכח זה מבאר הב"ח דהחיוב של בשמים הוי בהשלמת שני התנאים א. אבדן הנפש בתחילת שריפת הנשמות א"כ לפי שני הטעמים ענין הבשמים לחזק נפשו ע"י הרכת בשמים לכן כתב האורחות חיים שאם אין לו הנאה מריח הבשמים כי ניטל ממנו חוש הריח בכל אופן יכול לברך במוצאי שבת כי אפילו שאין מריח אבל גופו וראשו מתחזקים וגם לא סובלים מאבדן הנפש והוסף המג"א דסגולה זו של לחזק גופו וראשו הוי בריח חריף וחזק ביותר.

בהגהת המנהגים הובא בגמ' "מתיבתא" שהרי נהנה ממה שחבירו מציל אותו מן השריפה ע"י חוש הריח שיש להם והוי כמו סומא שמברך על המאורות משום שבזכות האור חבירו מצילו מן הפחתים נראה שאין הנידון דומה לראיה דברכת האור במוצאי שבת הוי על יצירת האור שהיה במוצאי שבת ולכן אע"פ שהוא עצמו אינו נהנה ישירות מן האור הוא נהנה באופן עקיף ע"י חברו אבל ענין הבשמים זה להשיב את הנפש ואם אין לו חוש הריח אין לו מה לברך כי אין הוא נהנה ישירות מן הריח ובאליהו רבא רמז להערה זו.

אך יש לדון באיש זה שהאורחות חיים מתיר לו לברך על הבשמים במוצאי שבת האם יוכל להוציא מכח זה גם אם שלא ניטל ממנו חוש הריח כי אין לשניהם את אותה כוונה אבל כיון שבעומק הכוונה היא השבת הנפש א"כ מאי שנא אבל בימות החול ודאי שלא יוכל להוציא כיוון דהוי שני כוונות שונות.

בהלכות קטנות חלק ב' סי' קפ"ג האיר שנראה לו שכל דברי האורחות חיים נאמרו דוקא במי שניטל ממנו חוש הריח אבל צינורות האף פתוחות לו לכן יכול הריח להגיע לאזור המוח ולחזק גופו וראשו אבל הסובל מנזלת שאז צינורות האף סתומות אז הריח לא מגיע כלל למוחו א"כ לא מהני הריח כלל אך הקשה דדמי לשותה מים שלא לצמאו דלא מברך או אוכל מאכלים לרפואה שאע"פ שמתחזק גופו וראשו אינו מברך ומאי שנא וכתב דבשמים במוצאי שבת שאני דברכת הבשמים נלמדת מהפסוק כל הנשמה תהלל וכו' איזה דבר שהנשמה נהנת ולא הגוף הוי אומר זה הבשמים א"כ ברכת הבשמים נתקנה על הנאות הנשמה ולכן במוצאי שבת ניתן לברך גם על חיזוק גופו וראשו משא"כ במים ששם הברכה רק על ההנאה העיקרית וכן האוכל מאכלים לרפואה שאין זה עיקר ההנאה מהדבר לכן אינו מברך ויתכן שה"ה על בשמים במשך השבוע ולא במוצאי שבת שם לא יברך חיזוק גופו וראשו.

הרב יונה טאוכה

איתא בברכות מ"ג. "אמר רבי זירא אמר רבא בר ירמיה מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמרתו. אמר ליה רבי זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא ארת, אמר ליה ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל, אלא דעתיה למיכל, הכא נמי דעתיה לארוח". א"כ המקשן סבר שאין לברך על הריח לפני שמריח ודלא כשאר ברכות הנהנין, ובמסקנה אמר רבא שזה דומה לכל ברכה אחרת שמברך עליו קודם שנהנה. האחרונים התקשו בדברי ר' זירא מדוע ס"ד שיברך לאחר שמריח ומדוע שונה ברכת הריח משאר הברכות שמברך עליהם קודם שנהנה.

ונראה לבאר פלוגת רבא ור' זירא על פי הסוגיה בפסחים כ"ו. דאיתא התם "אמר ר' שמעון בן פזי אריב"ל משום בר קפרא קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה" ופירש"י שם "אין בהן משום מעילה - דאורייתא הואיל ואין בהם ממש". רואים שסוברת הגמ' שכל שלושת הדברים הללו כולל ריח אין בהם ממשות ומשום כך לא שייך למעול בהם. ומקשה הגמ' "וריח אין בו משום מעילה, והא תניא המפטם את הקטורת להתלמד בה או למסורה לציבור פטור להריח בה חיוב, והמריח בה פטור [מדין מפטם] אלא שמעל". רואים מהברייתא שריח יש בו ממש שהרי מעל. ותירצה הגמ' "אלא אמר רב פפא קול ומראה אין בהן משום מעילה לפי שאין בהן ממש, וריח לאחר שתעלה תמרתו אין בו משום מעילה הואיל ונעשית מצותו". אם כן ממה שכתוב "אלא אמר ר' פפא" רואים שבא לחלוק על הה"א של הגמ'. שבס"ד סברה הגמ' שגם לריח אין בו ממש כמו קול ומראה, ובא ר' פפא וסתר דברי הס"ד על פי הברייתא והסיק שיש בו ממש ויש בו מעילה ורק לאחר שעלה תמרתו אין בו מעילה משום שנעשית מצותו.

והנה בגמ' בפסחים בה"א סברה שריח אין בו ממש כמו מראה וקול שאין בהם ממש ומשום כך אין בהם מעילה, וצ"ב שהרי הסברא הפשוטה היא שהדברים שוים שבכולם אין ממשות. אלא הביאור במה שחידש רב פפא הוא כפי שפירש רש"י "וריח - יש בו ממש בסממנין לפיכך חיוב". והיינו שבאמת בריח אין בו ממש אבל המעילה הוא בסממנים שמהם יוצא הריח ולא בריח בלבד, וכשנהנה מהעשן הוצא מהסממנים פירושו שנהנה מגוף הסממנים שיש בהם ממש ומשום כך יש בהם מעילה.

והנה בענין ברכת הריח נפסק בשו"ע סי' רי"ז ס"ג "וכן המריח בכלים שהם מוגמרים אינו מברך לפי שאין עיקר, אלא ריח בלא עיקר". ומקורו בדברי הרמב"ם פ"ט מהל' ברכות ה"ח. רואים שעל ריח שאין לו עיקר א"א לברך מכיון שאין בו ממש ואין לברכה על מח לחול, ורק כשיש בו עיקר אפשר לברך עליו משום שהברכה הוא על המקור שממנו יוצא הריח ורק אז יש לברכה על מה לחול. וזה בעצם מה שאמר רב פפא בסוגיה בפסחים שמה ששייך ענין מעילה בריח הוא רק אם יש לומר שמעל בסממנים שהם המקור הריח. אבל רב פפא יודה שאם אין מקור לריח לא שייך בו מעילה שעל ריח כזה בודאי אין בו ממש. אכן ההווה אמינא של הגמ' בפסחים שסבר שגם על ריח אין מעילה גם אם יש לו מקור בסממנים, זה משום שסבור שלא מתייחסים לסממנים שהם המקור של הריח, אלא הריח הוא דבר שעומד בפני עצמו, ומכיון שאין בו ממש לא שייך בו מעילה.

לפי"ז יוסבר הסוגיה בברכות, שלס"ד בגמ' בברכות שאין מברכים על הריח עד לאחר שמריח הוא משום שסובר שלא מתייחסים למקור של הריח, והריח הוא דבר שעומד בפני עצמו וא"כ לא שייך לברך על הריח לפני שמריח בו שאין כאן דבר שיש בו ממשות שהברכה יחול עליו. ומשום כך למרות שחייב לברך קודם שנהנה מהריח, כאן אין אפשרות לברך על הריח עד שמריח בו מכיון שבלי זה אין לברכה על מה לחול. וזה כפי שסברה הגמ' בפסחים שאין מעילה בריח מכיון שלא מסתכלים על המקור שלו שהם הסממנים, וה"ה שסובר ר' זירא שבברכה לא מסתכלים על המקור של הריח ומשום הכי אין אפשרות לברך עליו עד שמריח. אבל מסקנת הגמ' בברכות הוא כמו שאמר רב פפא בפסחים שיש מעילה בריח מכיון שזה מתייחס לסממנים שיש בהם ממש הוא הדין בברכת הריח, הברכה חלה על המקור של הריח ואם כן אפשר לברך גם קודם שמריח מכיון שיש לו על מה לחול.

ראה ריה בני כריח שדה אשר ברכו ה'

מקור ברכת הריח בש"ס לפנינו הוא בברכות מג: מנין שמברכין על הריח, שנאמר כל הנשמה תהלל יה. אך רבינו בחיי בס' שלחן של ארבע (סוף שער א' עמ' תפט בממ"ק) כ' וז"ל חוש הריח יש לו לברך עליו ג"כ, ויש בזה אסמכתא מן הפסוק ראה ריה בני כריח שדה אשר ברכו ה', **מכאן שמברכין על חוש הריח**. ועוד דכתיב כל הנשמה וכו'.

ועי' במ"ש הר"י ב"ר יקר בפ"י התפלות והברכות (ח"ב עמ' מט) - ועל ריח טוב של עץ או מן העץ אומר בורא עצי בשמים, ומצינו לה **רמז מן התורה** דכתוב ריח בני כריח שדה, וכיון שמחשב הריח יש לברך למי שעשאהו. וכ"כ בס' אור חדש (אמסטורדם תל"ד) על הל' ברכות (בהק') דאסמכוה אקרא דכל הנשמה ואקרא דראה ריה בני כריח שדה אשר ברכו ה'. ועי' ספורנו שפי' וירח את ריח בגדי - להרחיב את נפשו בתענוג הריח, כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו הוי אומר זה הריח. וכ' בהעמ"ד דלפי הפשט ע"ז נא' "ויברכהו" על שמהנה אותו גם מהריח ולא רק מהמאכל, והנאת הריח הוא משיב נפש יותר מהנאת מאכל.

גדר הנאת הריח וחייב הברכה

בגמ' (שם) מבואר דריח הוא הנאת הנשמה ואין בו הנאת הגוף. ועי' תוס' בפסחים נג: (ד"ה אין מברכין) שהק' למה מברכין על האור רק במוצ"ש ולא כל שעה שנהנה ממנו דהרי אסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה. ותי' ה"ר יוסף דהאיסור הוא רק כשגופו נהנה אבל שאר הנאה לא. ע"ש. וע"כ דזה גופא החידוש בברכת הריח דמברכים אע"פ שאין הנאת הגוף, וכך כ' הב"ח (בש"י הטור) דהחייב הוא אע"פ שאין הגוף נהנה.

וכן פי' הראש יוסף בגמ' שהיא **הנאה רוחנית** דרק הנפש נהנית. ועי' דברי חמודות (על הרא"ש פ"ו קכ, ומובא בא"ר רטזב) דמשו"כ אין מברכים **שהחיינו** על ריח (עי' מג"א ושע"ת), שהרי הנשמה קיימת ונצחית בעצמה. [ועי' לק' בענין הנאת הנשמה].

אך המור וקציעה כ' דודאי **גם הגוף נהנה קצת מהריח הטוב, ע"י שהנפש מתענגת**, נמצא גם הגוף מרגיש ההנאה. כי בכל חמשת החושים הגוף והנפש שותפים בהנאה, רק שיש והנאת האחד גסה והאחרת דקה. ועי"ש מה שהאריך בענין קול ומראה וריח וביאר הטעם דבמראה וריח שייכת ברכה, משום שיש בפעולתם ממש, [וה"ר לפעולת הראייה מהמקלות שהציג יעקב], וכן יש בהם ממשות גשמית. משא"כ קול שאין לו שום קיום וממשות [מלבד קול דיבור האדם].

וכ"כ הבא"ח (ש"א ואתחנן א') דאמנם הגוף נהנה ממנו, אבל הנאת הנשמה יותר מרובה, כי הנאת הגוף מסתלקת כשנגמר הריח, אבל הנאת הנפש נשארת וממשיך כוחה בה.

ולכא"ו כן משמע ברמב"ן ברכות (נב:) שכ' הטעם שתקנו ברכה בריח ולא ברחיצה ואור כיון שאינן נכנסות לגוף, משא"כ באכילה ושתיה "וריח נמי דבר הנכנס לגוף וסועד הוא וכאכילה ושתיה דמי".

ונפק"מ לדינא בזה מ"ש השבות יעקב (ח"כ) דגם מי שאין לו חוש הריח יכול לברך, שהרי בלא"ה אין הגוף נהנה אלא הנשמה. [ועי"ש דאף שגם הגוף נהנה כדמצינו ד"א שאסור להריח ביוה"כ, מ"מ הברכה לא נתקנה על הנאת הגוף אלא על הנאת הנשמה]. אך החיד"א ביוסף אומץ (יז) חלק ע"ז עי"ש.

איסור הנאת ריח בלא ברכה

כ' הרמב"ם בהל' ברכות פ"ט ה"א כשם שאסור ליהנות במאכל או במסקה קודם ברכה כך אסור ליהנות בריח טוב קודם ברכה. וכע"ז לשון הטור רטז עי"ש.

וביאר הב"ח דהו"ס ד שיברך בשעה שמריח ולא קודם, ובאמת כך היה הגון אלא כדי שלא לחלק תקנו חכמים דכשם שבאכילה ושתיה מברך קודם כך ה"ו ברכת הריח. [ולפי"ד ה"שם" לא נאמר על עצם החייב אלא על זמן הברכה]. אך כ' דבטור א"א לומר כן דהרי כ' אח"כ להדיא ויברך קודם הריח כמו שמברך קודם באכילה. וע"כ דמ"ש בפתחיה הוא על איסור הנאת הריח עצמו דתליא באיסור אכילה ושתיה. ופי' דהו"א דהוא רשות משום שאין הגוף נהנה ממנו, וקמ"ל דמ"מ הנאת הנשמה כהנאת הגוף, וזהו שכ' הטור דחייב הברכה משום דהוי כהנאת הגוף.

אך הצ"ח כ' דמה שהוצרכו לימוד שמברכין על הריח הוא משום דהמחייב בברכה הוא מסבירא דהנהנה בלא ברכה מעל, והרי קול מראה וריח אין בהם משום מעילה (פסחים כו), וקמ"ל מקרא שגם בזה תיקנו ברכה.

ועי' בהגהות רא"מ הורו"ק דהו"א דחייב ברכה רק כשפוגם בדבר שנהנה בו, ולכן בעי פס' ללמד על הנאת ריח דג"כ חייב.

הנאת הנשמה

בגמ' שם איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו, כ' המהרש"א דאינו כפשוטו שהרי חוש הריח נמצא בכל הבע"ח אע"פ שאין להם נשמה, אלא הענין שחוש הריח קרוב לרוחני יותר משאר החושים, ו"נשמה" היינו שבא ע"י נשימת הרוח לתוך הגוף מקום שהנשמה נהנית ולא הגוף. [וכ' דאפשר שבע"ח שאין להם נשמה אע"פ שיש להם חוש הריח מ"מ אינו הנאה להם].

וכ"ד הערוה"ש (רטזא) דנקרא הנאת הנשמה משום דלגבי אכילה ושתיה הוא תענוג רוחני המיוחס לנשמה ולא לגוף. [וביאר דזהו ענין "ריח נוחח לה" כביכול, שהריח הוא ענין רוחני].

אך בבא"ח (ואתחנן) כ' דהיא ממש הנאת הנשמה, כיון שהוא המזון שלה אח"כ בגן עדן. [כי בג"ע התחתון מתקיימת הנפש על הנאת הריח הטוב, ובעליון ניוזנית מראייה כמ"ש נהנין מזיו השכינה, עי"ש].

ומצינו לדינא דהנשמה נהנית מהריח, שהרי מטעם זה מברכין על הבשמים במוצ"ש, כמ"ש התוס' בביצה (לג: ד"ה כי) "משום נפש יתירה שאבד ומריח הבשמים ומיישב דעתו עליו". ובשו"ת הרשב"א (ח"ג רצ) אחר שהאריך לבאר מהות הנשמה היתירה כ' ולפיכך צריך ריחני להשיב הנפש ולחזק. ובסידור רש"י (תקכד) כ' "מפני שניתלה הנשמה יתירה שבאדם ותהנה הנותרת מן הבשמים ותתרווה ותתחזק". ועי' ערוה"ש רצז "הבשמים מחזקים הנפש דכל ריח טוב מחזק הנפש".

עי' סוטה מט. בני טהרה יש בך, דמבואר שחוש הריח מתחזק ע"י הטהרה. ועי' מהרש"א שם שציין להכא דריח הוא הנאה לנשמה.

גדר הברכה - ברכת הנהנין או ברכת השבח

הר"י ענגיל בציונים לתורה (כ"ז) דייק מד' הצ"ח [הנ"ל, דהו"א דריח פטור מברכה כיון שאין בו מעילה], דלא באה להתיר את הנאת הריח, וא"כ היא ברכת שבח והודאה ולא ברכת הנהנין. ועי"ש הרבה נפק"מ בזה. אך בחיבורו לקח טוב כלל יא (נד:) הוכיח להיפך מהרמב"ם שכ' כשם שאסור וכו' ומוכח דאין זו ברכת שבח והודאה, אלא ברכה המתירה, שהריח בעצמותו הוא איסור ועי"ש שמברך ברכת הנהנין מותר להריח. (אכן למ"ש הב"ח בד' הרמב"ם, ליכא ראייה).

ועי' בלשון רבינו בחיי בשלחן של ארבע סוף שער א' דתקנת ברכת הנהנין היא על ד' החושים, והריח בכללם. ובגליוני הש"ס דק' ברש"י עירובין סה. ד"ה ריח, דריח כשתיה עי"ש.

אכן מצאנו להדיא בראשונים דהיא ברכת הנהנין, שכ' האבודרהם (הל' ברכות שער ז') רז"ל כללו ברכת הריח עם ברכת הנהנין, לפי שהנפש נהנית מריח הטוב כמו שנהנה החיך במאכלים הטובים.

ויותר מפורש בס' מצוות זמניות (לרבינו ישראל תלמיד הרא"ש, הל' ברכות שער ח') וז"ל, ונאמר בכלל כי הראשונים שמו **חייב הברכה על הריח מכלל ברכת הנהנין, כי הנפש מתענגת בריחות הטובים כמו שמתענג החיך במאכל**.

וכן מוכח לכא"ו בד' הגר"א (רטזב) שפסק דברכה על אכילת הפרי פוסטרת גם את הריח. [ועי' מ"ב רטז סק"ג ד"א שברכת שהכל מועילה בדיעבד גם לבשמים, ויתכן דג"כ תליא בזה, אם החייב מצד ברכת הנהנין].

טעם שאין ברכה אחרונה על הריח

במתני' נדה נא: יש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו. ופי' בגמ' לאתויי ריחני. והטעם כ' רש"י שם (נב.) **דהנאה מועטת** היא. ובפשטות כוונתו דאין בו כדי שיעור ברכה אחרונה. וכע"ז כ' החזו"א (או"ח כת, ד) בדעתו דמשום דלא חשיב, לא תקנו בו בר"א.

אך ה"ט"ז (רטזא) פי' בד' רש"י שנפסק מיד ודומה לאוכל שנתעכל במעיו. והם דברי המג"א שם בשם הכל בו (כד) - "משום דכשמפסיק הריח מחוטמו כבר עברה הנאתו, משא"כ באכילה שנסארה בתוך מעיו". וכ"כ הלבוש דאע"פ שקלט מן הריח ה"ז הבלא בעלמא, ועיקר הריח כבר כלה והוי כמזון שנתעכל. ועל העיקר עצמו א"א לברך כל זמן שהוא קיים שהרי אי"ז ברכה "אחריו" כיון שהוא קיים במקומו ואפשר להריח בו, כשם שבאכילה אין מברכים ברכה אחרונה על מה שהותיר אלא על מה שאכל, עי"ש.

ועי' בחזו"א (שם) שהק' מברכות מח: שבירכו על המן ברהמ"ז, ומוכח דשייכא ברכה אחרונה אע"פ שא"צ להתעכל שהרי המן היה נבלע באיברים, [שהיה משקה ומרווה את האיברים בלי עיכול, כענין הריח שמרווה ללא עיכול]. ועי' טעמא דקרא פ"ר בשלח דאין הכרח דלא בעי עיכול כלל. [ועי"ל דאף אם המן נבלע באיברים מ"מ איכא הנאה מעצם המזון שיש בו ממש, משא"כ ריח שאין בו ממש, עי' ברבינו מנוח (פ"ט ה"ח)].

עוד טעם כ' העולת תמיד (מובא בא"ר) דבשלמא פרי שאכלו וכלה אותו דנותן שבח, אבל בריח עדיין הדבר בעין ולא כלה. [ואף במוגמר לא פלוג].

ועי' חת"ס בנדה שם דמש"ה אין ברכה אחרונה על מצוות דומיא דריח שהוא הנאת הנשמה.

שואל כענין

הרב מנחם כהן

א. נקטינן שדבר שברכתו עצי בשמים לא יוצא בנוסח הברכה של עשבי בשמים, וכן להיפוך, ויש לברר באדם שבירך עשבי בשמים וקודם שהריח נתעורר לו ספק שקול מה דין ברכתו עצי או עשבי, מה יעשה יריח או ימנע מלהריח. [ועי' כף החיים רט"ז כ].

ב. יש לברר באדם שיש לו ספק על חפץ אי ריחו זוקק לברכה כגון מיני הדסים המצויים האם רשאי להריחו כנסיון קודם שיברך, או דחשוב כנהנה מהעולם בלא ברכה. [ואפשר שיועיל אי יכוין שלא להנות מהריח].

ג. יש לברר באופן שהוא אינו בקי במיני צמחים מה דינו עשבי ומה דינו עצי, ויש אנשים בסמוך הבקיאיים. האם רשאי לברך באופן כלל מיני בשמים או דיש לו לטרוח ולברר ולייחד ברכתו הראויה.

תגובות

גליליון ק"ב - בענין עדל"ת כבי"א לחברו

הביאה"ל (רמ"ב) כתב דאפילו להפוסקים דעונג שבת הוי מדאורייתא, אינו דוחה עשה דבימו תתן שכרו ול"ת דלא תבא עליו השמש, כי לא אתי עשה ודחי ל"ת ועשה. ודייק מזה הרש"ז כהן שליט"א דאילו היה רק ל"ת היה עדל"ת, והקשה הרי לא אמרינן עדל"ת בלאו דבין אדם לחברו.

ולעני"ד לק"מ כי הביאה"ל כתב טעם פשוט ולא נזקק לטעם זה שכמדומה שאינו שייך כאן כי באהב"ח (ח"א פ"ט בנתיב החסד י"ז) כתב דענין בל תלון לא הוי דבר של ממונ דיהיה שייך בזה ירושה [כדמוכח מהרא"ש ב"מ פ"ט ס"י מג דפס' בזה דהלכתא כרב באיסורין], רק איסורא בעלמא הוא. עכ"ל. וכן מבואר ממש"כ שם באות ז' ספק דאורייתא לחומרא לגבי בהש"מ, וכמו"כ בקצה"ח של"ט א', ואילו היה חיוב לחברו, נימא המע"ה. אלא דאי משום הא איכא למימר דהוי גם חיוב למקום להחמיר בספק, וגם לחבירו להחמיר בעדל"ת, [דומיא דרציחה דלא מהני מחילה כי היא למקום, ומ"מ נראה שאין יוה"כ מכפר עד שיבקש מחילה מהנרצח] אך מדכ' שלא שייך להורישו, משמע שאי"ז זכות שלו אע"ג דמחילה מהניא, ולכן שפיר היה נדחה מפני עשה.

גליליון קי"ד - עקידת יצחק

א. הר"ש ורובג העיר מהו איסור יצחק לצאת לחו"ל מפני היותו עולה תמימה. ובגליון קט"ו העיר שכי' רש"י שאין חו"ל כדאי לו ולא שהוא איסור.

לעדנ"ל דעולה תמימה כשהיא אדם דינה ככהן, דהקריבים והמקריבים דינם שוה, ולכן לא רצה לישא שפחה, ככהן האסור בה. וכהן אסור ליטמא בארץ העמים, אלא שמפני הרעב י"ל דשרי, כמו שמותר כדי לדון ולערער עם העו"כ מפני שהוא כמציל מידם, בע"ז יג. ומ"מ א"ל הקב"ה שאין חו"ל כדאי לך, שלא תיטמא ממתי מבול, עי' זבחים ק"ג. [דאילו חשש קברי עכו"ם, לכאור היה גם בארץ כנען כבחו"ל]

ב. ב"שער הציון" האיר עניינו בהביאו מחלוקת אם יצחק נעקד בשחר או אחר צרות. ויצויין עוד שבסליחות לער"ה (לט) אומרים "בקר אזר כגבור חלצו ולעקד בנו קדם ויחם מאכלת... בקר רחמיך נכמרו... ויקרא אליו מלאך ה' אל הנער ידים אל ישלחו", מבואר שבבוקר נעקד. מאידך, בנוסח רבש"ע לקודם הוצאת ס"ת במנחה ביוה"כ, כתוב ואת העקדה שעקד את יצחק בנו ע"ג המזבח ביום הזה "לעת כזאת", מבואר שבזמן מנחה היתה.

יצחק ליסיצין

גליליון קט"ו - קידושין כסף

במה שהק' בשעה"צ כיצד אלעזר נתן לרבקה בתורת קידושין טבעת עם אבן יקרה (כמובא במדרש), והלא לשי' ר"ת (בתוס' קידושין ט.) לא סמכא דעתה ואין מקדשין בטבעת כזו. יש ליישב ששמו אותם קודם קידושין, א"נ ששומתה היתה ידועה במקצת (ע"פ התוס' בקידושין שם).

י. א.

גליון זה מוקדש על ידי ידידנו הרב גבריאל גולדשמידט שליט"א לרגל הולדת בנו במזל-טוב שמחת השלום זכר תתקיים בביתו רח' אוה"ח 8

לקביעת חברותא 9141217
24 שעות ביממה

דרושים לחברותות

נושא	מקום	שעה	טלפון
הלכה	זכרון משה		9761948
כתובות, עם בחור (בתשלום)			9285699
גמ' עיון			054-8441568
גמרא	ביהכ"נ ר' עקיבא		052-7610283
חולין	שאגת אריה		050-4111544
זבחים	ק"ס		8010009
קידושין, דף לשבוע, (מדף י"ד)	כולל בית שלום	12:00 - 10:00	9740276
דף היומי רש"י/נביא/הכנת שיעור			054-8410211
מוסר			052-7378720
גמ' נשים/נזיקין - ללמוד וללמד			9298517
שו"ע	קמ"ח	סוף שבוע	057-3168570
קידושין	ברכפלד	1:00 - 9:00	9790004
ב"ק	מודיעין	יום ששי	052-6828098
גמ' חולין - עמוד ליום	זכרון משה		9340105
דף היומי	בית אבא	חלקי / גמיש	057-3101491
גמ' מס' שלמה [עדיף שבת או נדרים]	ביהכ"נ ר' עקיבא	7:00 - 3:45	9798053
הלכה	היכל יצחק	5:00 - 4:00	6374394
מס' שבת והלכה	זכרון משה		052-7684038
מס' שבת והלכה	בית תפילה		9741651
מס' שבת והלכה	זכרון משה	7:00 - 4:00	052-7614221
גמ' נשים/נזיקין - ללמוד וללמד			9298517
גמ' עיון קל	קומפלקס שדה חמד	11:30 - 10:00 גמיש	054-8447251
הלכה סת"ם/נדה/שבת			050-2553310
דף היומי	היכל יצחק או הלל ושמאי	8:00 - 7:30 גמיש	052-7664200
בבא מציעא	גרין פארק	10:30 - 9:00	054-846269
מס' שבת והלכה	גמיש	11:00 - 9:00	052-7614221

נושאי הגליונות הבאים

- ויצא - תפילת ערבית
- וישלח - הריגת אנשי שכנם
- וישב - הלבנת פנים
- מקץ - הערות בעניני הנוכה
- ויגש - איסור יציאה מאר"י
- ויחי - מלכות בית דוד

ד"ת גותאיים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא וטל', בתשובת "עומקא דפרשה" שבפתח אוצה"ס "בית יוסף" רח' שד"ח, ובכרכפלד ליד ביהכ"נ "בני הישיבות" שד' יחזקאל. או לשלוח בדוא"ל gal200@neto.bezeqint.net [ד"ת בכת"י עד יום א'].
חומר יתקבל בכל שבוע עד יום שלישי בערב [ד"ת בכת"י עד יום א'].
אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.
תגובות יתקבלו בציון שם מלא בלבד, [בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת]

גליון עומקא דפרשה יו"ל בס"ד מדי שבת בשבתו, במודיעין עילית וברמת שלמה.

[הנושא אחיד, והכותבים מבני המקום].

ניתן להשיג עלונים קודמים ומקבילים בטל' 054-8447267 אפשויות לסיוד העלון במקומות נוספים, יתקבלו בשמחה.

למען עתיד ילדיך
תכנית "שמח תשמח"
לפרטים: 050-4150605

לקבלת הגליון בדוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת:
gal200@neto.bezeqint.net